

DEBATT

”Mediegrundlagarna och integriteten”

Dagens Juridik
red@dagensjuridik.se

Uppdaterad 2025-01-08 11:21 Publicerad 2025-01-08 11:15

Foto: Janerik Henriksson / TT

av Nils Funcke, journalist, författare och expert i yttrandefrihet.

Mediegrundlagarna är tänkta att vara, om inte ett hermetiskt slutet, så ett sammanhållet system för att säkerställa den fria åsiktsbildningen. En central del i regleringen är rätten att anskaffa uppgifter. Utan en långtgående anskaffarfrihet

och en stark offentlighetsprincip blir yttrandefrihet en chimär. Betydelsen av informationsrätten fastslås även i regeringsformen.

Likställdhetsprincipen ska garantera att medborgarna kan få del av samma handlingar som myndigheterna förfogar över med undantag för sekretessbelagda uppgifter. Tekniska lösningar för att sammanställa och ta del av handlingar ska användas för att stärka rätten till insyn.

Mediegrundlagarna är speciallagar. Begränsningar av yttrandefriheten får endast ske om det finns stöd för det i grundlag. För att tillgodose andra intressen har lagstiftaren infört ett antal så kallade delegationsbestämmelser. Det innebär att vissa uppgifter och gärningar regleras i vanlig lag även när de publiceras i t.ex. en dagstidning. Även om det finns oprecisa delegationsbestämmelser är undantagen som regel väl avgränsade och har prövats för att inte strida mot ändamålet med yttrandefriheten, ”att säkerställa ett fritt meningsutbyte, en fri och allsidig upplysning och ett fritt konstnärligt skapande”, som det är formulerat i tryckfrihetsförordningen.

Regeringens utredare vill undanta sökbara uppgiftsamlingar från grundlagsskydd. Det handlar om drygt 60 databaser med bland annat telefonnummer, civilstånd, fordonsinnehav, adresser, inkomst och brottmålsdomar. Motivet är att databaserna används av kriminella för att hitta lämpliga brottsoffer genom att skapa telefonlistor över äldre som sedan utsätts för telefonbedrägerier, kartlägga tjänstemän för att genom påtryckningar få dem att fatta vissa beslut eller avstå från att göra ett myndighetsingripande, uppgifter ur brottmålsdomar och förundersökningar kan användas för att identifiera vittnen och hindra kriminella att få ett arbete för att bryta sitt kriminella liv.

Även om underlaget är för magert för att påstå att användningen av databaserna för brottsliga syften är omfattande kan databaserna underlätta för kriminella. Utredningen förmår heller inte göra troligt att åtgärden skulle vara effektiv och komma tillrätta med grundproblemet.

Samtidigt som databaserna kan underlätta för brottslingar bidrar de till att bekämpa brott. Arbetsgivare kan göra bakgrundskontroller och undvika att anställa personer inom t.ex. äldreården som är direkt olämpliga för uppgiften. Databaserna gör det också möjligt för privata företag och den offentliga sektorn att minimera risken att göra affärer med företag som drivs av brottsliga nätverk.

Även advokater, företag och enskilda har vid många tillfällen ett berättigat intresse att få del av känsliga uppgifter om enskilda.

Databaserna är idag en förutsättning den granskande journalistiken. En enkät till ett tiotal massmedier visade att databaserna används för faktakontroller i det dagliga nyhetsarbetet. Redaktionerna gav därtill ett 90-tal exempel på blottläggande av systemfel, korruption och maktmissbruk. Det gällde granskningar om kopplingen mellan politiker och mc-gäng, handeln och vandeln hos de som kandiderar till förtroendeposter, hur HVB-hem misslyckas med att rehabilitera unga samt kriminellas infiltration och utnyttjande av välfärdssystemen.

Det är exempel på samhällsnyttiga avslöjanden som inte varit möjliga utan tillgång till databaser med känsliga personuppgifter. Enligt en undersökning från Statskontoret fångar medierna i stor utsträckning upp korruption som myndigheternas och samhällets kontrollmekanismer inte upptäcker.

Utredaren föreslår att en delegationsbestämmelse införs eftersom inskränkningar ”av liknande slag brukar göras så”. Ett slentrianmässigt synsätt eftersom andra alternativ inte prövas på allvar.

Förslaget innebär att databaser med personuppgifter ska prövas enligt EU:s dataskyddsförordning (GDPR). Tillsynen skulle utövas av Integritetskyddsmyndighetens (IMY).

Enligt utredaren ska IMY göra en sammanvägning av a) vilka uppgifter som publiceras, b) omfattningen av uppgifterna och c) syftet med databasen vid bedömningen om en publicering ”innebär särskilda risker för otillbörlig intrång i enskildas personliga integritet”.

Vilka databaser som kommer att överleva konkretiseras inte. Mellan raderna kan man utläsa att en databas med känsliga personuppgifter som enbart är tillgänglig för myndigheter skulle kunna få fortsätta. Kanske, kanske också en databas som enbart har grundlagsskyddade medier som kunder. Andra grupper och medborgarna skulle ställas utanför.

Risken är uppenbar att förslaget öppnar Pandoras ask. Ett tydligt tecken på risken är att utredaren ser sig tvingad att markera att en lokaltidnings publicering av en lista över kommunpolitiker som dömts för brott ska ha kvar grundlagsskydd

men bara under förutsättning att listan har en tydlig koppling till en redaktionell text. Men det är utredarens uppfattning. Kvar står det faktum att IMY utifrån GDPR kan komma till en annan slutsats.

Vår snabbfotade justitieminister Gunnar Strömmer bör göra halvhalt.

Är en begränsning för databaser med brottsuppgifter ett effektivt sätt att stoppa kriminella från att kartlägga motståndare och vittnen? Är deras användning så omfattande att det motiverar en grundlagsändring och är det proportionerligt?

Hur skulle en begränsning av databaserna påverka medierna och medborgare möjligheter att granska myndigheterna? Betydelsen av en sådan granskning blir allt viktigare i takt med att myndigheterna ges vidare och långtgående möjligheter att utbyta information, samköra register, vidgad sekretess, utökningen av hemliga tvångsmedel, anonyma vittnen, visitationszoner och fler övervakningskameror.

Frågorna får inget övertygande svar i utredningen. Till det kommer att utredaren avfärdar möjligheten att lösa de problem finns i vanlig lag och inom grundlagarna. Alternativet avfärdas alltför lättvindigt med att det har avvisats tidigare.

- *Utred om ett stramt och distinkt formulerat integritetsbrott i mediegrundlagarna som träffar sökbara databaser med brottmålsdomar äldre än fem år i kombination med ett försvarlighetsrekvisit kan minimera de problem som trots allt finns.*
- *Enligt lag om elektronisk kommunikation ska teleoperatörerna skydda abonnenternas uppgifter. Skyddet bör kunna stärkas genom ett uttryckligt förbud för operatörerna att sälja eller överlåta uppgifter till bland annat persondatabaserna. Därmed skulle databaserna inte kunna användas för att sammanställa telefonlistor över brottsoffer och abonnenterna ges full kontroll över sina uppgifter.*
- *För att upprätthålla skyddet för en saklig och opartiskt myndighetsutövning gäller redan sträng sekretess för tjänstemäns personuppgifter inom en rad myndigheter och kommunal verksamhet. Därtill finns möjlighet att få skydd genom sekretess i folkbokföringen. Utred om skyddet behöver utökas ytterligare utan att möjligheten att utkräva ansvar försvåras?*
- *Uppgifter om brottslingar, brottsoffer och vittnen i domar och förundersökningar kan beläggas med sekretess om det finns risk för deras säkerhet. En sådan prövning kan och ska göras i varje enskilt fall. Om skyddet behöver stärkas, kan det i så fall utformas så att det inte skadar tilltron till rättsväsendet?*

Visst det kommer att ta tid.

Men inskränkningar av opinionsfriheterna bör endast göras vid skritt, en gångart utan svävmoment.

Dagens Juridik
red@dagensjuridik.se

Uppdaterad 2025-01-08 11:21 Publicerad 2025-01-08 11:15